

Дячук Н. В.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри англійської мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка
E-mail: n-dyachuk@mail.ru

ДО ПРОБЛЕМ ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ У ПСИХОЛІНГВІСТИЦІ

У статті проаналізовано психолінгвістичні методи, що застосовуються для дослідження художнього тексту. До таких методів належать контент-аналіз та психографологічний аналіз. Проведено зіставний аналіз тесту оригіналу з його російським та українським відповідниками. Представлені відмінності між текстом оригіналу та його відповідниками.

Ключові слова: контент-аналіз, психографологічний аналіз, художній текст, перекладач, лексична різноманітність, логічна зв'язність, коефіцієнт емболії.

Постановка наукової проблеми та її значення. У фокусі традиційного літературознавства лежить текст як продукт національної культури, в якому проявляється зв'язок з епохою. Літературознавчий аналіз художнього тексту має на меті дослідження тематики, жанру, образу, композиції, сюжету твору. Він орієнтується на розкриття ідейного змісту. Глибоке розкриття специфіки тексту опосередковується розумінням внутрішніх резервів тексту, адже вміння аналізувати текст передбачає сприймати художній текст осмислено, проникати у тканину художнього тексту та розпізнати його місце в контексті світової літератури.

Психолінгвістика також ретельно займається дослідженням художніх текстів. Галузь психолінгвістичної науки, а відповідно – і психолінгвістичний аналіз художніх текстів, виникли порівняно нещодавно, але їхня роль у перекладацькій практиці неоціненна.

Психолінгвістика розглядає текст як цілісність, як образ світу творця, який в подальшому передається читачу за тих чи інших об'єктивних та суб'єктивних обставин [2]. Адекватно перекладений текст справляє на читача таке ж враження, як і текст оригіналу. Адекватність перекладу означає в буквальному сенсі правильність перекладу [7; 8].

Важливою думкою вважаємо міркування П. В. Барковського про те, що в розумінні художніх текстів основним постає питання не стосовно суб'єктивності автора та інтерпретатора, а питання про принципову можливість розуміння як такого, виходячи з опосередкованості фігури самого інтерпретатора [1, с. 73]. Опосередкованість інтерпретатора (в нашому дослідженні – перекладача художнього тексту) визначається не лише особливостями його образу світу, знань і досвіду, а і специфікою структури мовленнєвої діяльності, яка здійснюється у процесі перекладу.

Перекладацький процес містить неминучий конфлікт інтенцій автора, мовця і перекладача. Представники психолінгвістики засвідчують, що переклад інтерпретується як міжмовна або внутрішня мова, яка іменується УПК у будь-якому комунікативному процесі [6, с. 6]. Сприйняття мови – це процес розкриття суті, що криється за зовнішньою формою висловлювання. Суттєвим завданням сучасної психолінгвістичної методології є відшукування суті розуміння й інтерпретації реальності, зокрема психічної реальності людини, її особистого емоційного досвіду, який фіксується в різних художніх текстах.

Таким чином, використання психолінгвістичного аналізу художнього тексту є досить корисним і доцільним, оскільки з його допомогою можна дослідити, яким чином професійні перекладачі передають емоційну наповненість тексту іншими мовами. Психолінгвістичний аналіз тексту може включати різні види аналізу, зокрема контент-аналіз та психографологічний аналіз.

Аналіз останніх досліджень. Ефективний аналіз художнього тексту забезпечує адекватність та еквівалентність перекладу. Тому проблеми аналізу тексту досліджували І. Арнольд,

О. Мороховський, Г. Мірам, І. Гальперін, Ю. Найда. Серед українських вчених неоціненними є праці Р. Зорівчак, Л. Черноватого, Т. Кияка, С. Засекіна та багатьох інших.

Метою статті є здійснення зіставного аналізу уривку оригіналу та двох його перекладів (українського та російського) для виявлення суттєвих відмінностей між ними.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Контент-аналіз використовується для якісного вивчення систематичного і об'єктивного опису інформації шляхом визначення тематичних категорій [6]. Основна мета такого методу полягає у виявленні та характеристиці окремих специфічних явищ та предметів, передумов, що впливають на формування тексту та на ефект, який текст справляє на читацьку аудиторію. Контент-аналізу піддаються книги, газетні та журнальні статті, оголошення, телевізійні виступи, кіно- та відеозаписи, гасла, етикетки, малюнки тощо. Все ж популярність контент-аналізу спирається на факт, що він дозволяє виміряти поведінку особистості автора та перекладача.

Метод психографологічного аналізу спрямований на вивчення вербальних характеристик тексту. При використанні цього методу до уваги беруться такі показники, як обсяг тексту, кількість речень, їхній середній розмір, коефіцієнт лексичної різноманітності, коефіцієнт агресивності (дієслівності), коефіцієнт логічної зв'язності, коефіцієнт емболії [6].

Для проведення психолінгвістичного аналізу художнього тексту нами був обраний уривок з роману англійського письменника-гумориста, драматурга К.Джерома «Троє у човні» [9]. Порівняльний аналіз здійснювався на основі тексту оригіналу та двох перекладів (українського [4] та російського [3]).

Для проведення дослідження ми виокремлюємо такі категорії, представлені в уривках текстів дослідження: «хвороба», «частини тіла», «процес мислення», «негативні явища та емоції». Категорія «хвороба» в тексті оригіналу представлена такими лексичними одиницями, як *ailment, distemper, treatment, distemper, hay fever, disease, premonitory symptoms, typhoid fever, ague, to sicken, Bright's disease, cholera, complications, diphtheria, housemaid's knee, malady, pharmacology, gout, zymosis, hospital, pulse, scarlet fever*.

Категорія «частини тіла» представлені іменниками: *waist, heart, head, tongue, eye*. Третя категорія («процес мислення») представлена у тексті оригіналу переважно інфінітивними формами дієслова: *to read up, to study, to sift, to learn, to plod conscientiously, to conclude, to determine, to ponder, to examine*. Четверта категорія («негативні явища та емоції») виражена в оригіналі наступним чином: *frozen with horror, despair, hurt, invidious, malignant, decrepit wreck* (див. Табл. 1)

Таблиця 1

№	Категорія	Оригінал	Українська версія	Російська версія
1.	Хвороба	ailment (1), treatment (1), distemper (1), hay fever (1), disease (2), premonitory symptoms (1), typhoid fever (2), ague (1), Bright's disease (1), cholera (1), complications (1), diphtheria (1), housemaid's knee (2), malady (2), pharmacologist (1), zymosis (1), hospital (1), pulse (2), scarlet fever (1)	хвороба (5), лікування (1), сінна лихоманка (1), ранні симптоми (1), тифозна гарячка (1), анемія (1), Брайтова хвороба або запалення нирок (1), холера (1), ускладнення (1), дифтерія (1), рак сажотрусів (2), лікар (1), ящур (1), клініка (1), пульс (1), скарлатина (1)	болезнь (5), лечение (1), недуг (1), сенная лихорадка (1), ранние симптомы (1), тифозная горячка (1), анемия (1), Брайтовая болезнь (1), холера (1), осложнения (1), дифтерия (1), родильная горячка (2), врач (1), ящур (1), клиника (1), пульс (1), скарлатина (1)
2.	Частини тіла	waist (1), heart (1), head (1), tongue (1), eye (1)	талія (1), голова (1), серце (1), язик (1), очі (1)	талия (1), голова (1), сердце (1), язык (1), глаза (1)
3.	Процес мислення	to read up (1), to study (1), to sift (1), to learn (1), to plod conscientiously (1), to conclude (1), to determine (1), to ponder (1), to	прочитати (2), перечитати (1), простудіювати (1), виявити (2), занурюватися (1), розібратися (2)	навести справки (1), прочитать (2), погружаться (1), прийти к заключению (1), обнаружить (1),

		examine (1)		поразмышлять (1), разобраться (2)
4.	Негативні явища і емоції	frozen with horror (1), despair (1), hurt (1), invidious (1), malignant (1), decrepit wreck (1)	заціпенілий від жаху (1), біль (1), образливий (1), згубний (1), відчай (1), немічний інвалід (1)	как громом пораженный (1), боль (1), оскорбительный (1), зловредный (1) отчаяние (1), жалкая развалина (1)

Подана вище таблиця дає можливість проаналізувати особливості перекладу цього уривку. У першій категорії спостерігається різноманіття іменників *ailment, malady, disease, distemper*. В українському перекладі така категорія звужується до іменника *хвороба*, а в російському – до синонімів *болезнь* и *недуг*. Прикладом, який заслуговує виняткової уваги у першій категорії, є переклад лексичної одиниці *housemaid'sknee*, що позначає певну хворобу. Автор російського перекладу вважає за потрібне вжити такий відповідник, як *родильная горячка*, в українському варіанті зустрічаємо такий приклад, як *рак сажотрусів*. Насправді це запалення сумки надколінника. Вважаємо, що автор тексту оригіналу хотів підкреслити, що така хвороба є надзвичайно рідкісною. Перекладачі, спираючись на власний досвід, не просто вдаються до лінгвістичних трансформацій, а створюють власну модель бачення ситуації, оперуючи переважно образами. Намагаючись передати ситуацію з перспективи автору тексту оригіналу, перекладачі інтерпретують її, пропускаючи через свою свідомість.

У другій категорії змін при перекладі не відбулося. У третій категорії спостерігаються незначні трансформації. Зокрема, в українському перекладі частіше використовується слово *читати* та спільнокореневі з ним слова. Англійська ідіома *toplodconscientiously* в російському перекладі зустрічається як *навести справки*, а в українському перекладі – *простудіювати*. Як бачимо, український перекладач вдається до творчих механізмів мислення у процесі транскодування.

Остання категорія вміщує два словосполучення, які викликають інтерес при інтерпретації їхнього значення: *frozenwithhorrortadecrepitwreck*. Їхні відповідники значно різняться у російському й українському перекладах. В українській версії звучить такий переклад, як *заціпенілий від жаху та немічний інвалід*. Російський перекладач вдається до такого перекладу, як *как громом пораженный и жалкая развалина*. Таким чином, відмінності у стилях життя й мислення носіїв різних мов призводять до того, що перекладачі змушені інтерпретувати, тлумачити та адаптувати те чи інше поняття відповідно до уявлень представників своєї культурної спільноти.

Під час психолінгвістичного аналізу тексту застосовують і психографологічний аналіз [6, с. 59], коли тексти характеризуються за трьома базовими ознаками (див. Табл. 2).

Таблиця 2

Психографологічний аналіз вихідного тексту та текстів перекладу

№	Коефіцієнт	Англійська мова	Українська мова	Російська мова
1.	Лексична різноманітність (%)	15	8	12
2.	Логічна зв'язність	0,35	0,54	0,41
3.	Емболія (%)	0,1	0,3	0,38

З таблиці випливає, що коефіцієнт лексичної різноманітності в оригіналі вищий, ніж в обох перекладах. Це означає, що перекладачі (особливо в українському перекладі) керувалися «правопівкульним» мовленням. Таким чином, перекладачам не вдалося досягти формальних характеристик тексту оригіналу повною мірою, оскільки вони переважно вдалися до образно-симультанного способу обробки тексту. Автор тексту ж висловлює динамічність думки, відзначає рухливість сюжету і швидкоплинність подій.

Коефіцієнт логічної зв'язності вищий в українському та російському варіантах, аніж в оригіналі. Такі показники свідчать про те, що перекладачі частіше за автора вдаються до використання сполучників та прийменників. Все ж, при показниках у межах одиниці простежується

достатньо гармонійне поєднання службових слів і синтаксичних конструкцій, а відтак і гармонійність сприйняття тексту [5, с. 78].

Коефіцієнт емболії менший в оригіналі, ніж у перекладах. Це свідчить про те, що у текстах перекладу емоційно прагматичний складник виражений яскравіше. Обидва перекладачі перебувають у стані емоційної напруги. Важливо додати, що той чи інший відсоток емболії дає чіткі уявлення про загальну культуру мовлення.

Висновки з дослідження. Дотримуючись особливостей мовної форми тексту оригіналу, перекладачі не допустили деструктивних змін у перекладі форми, що, відповідно, не призвело до порушення змісту повідомлення автора. Все ж слід пам'ятати, що серйозне відхилення за будь-яким з вищезазначених параметрів може спричинити нездатність читача досягти такого ж ефекту, якого досягнув би читач тексту оригіналу.

Перспективи подальших робіток. Перспективним видається дослідження гендерних відмінностей у перекладі художніх текстів.

Список використаної літератури

1. Барковский П. В. Феномены понимания. Контуры современной герменевтической философии / П. В. Барковский. – Минск : Экономпресс, 2008. – 176 с.
2. Глоба Л. Психолінгвістичні аспекти сприйняття і розуміння художнього тексту / Л. Глоба // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С. 132–137.
3. Джером К. Джером Трое в лодке (не считая собаки) / Джером К. Джером ; пер. з англ. М. Донского. – Лениздат, 1980. – 382 с.
4. Джером К. Джером. Трое у човні (не кажучи про пса!) / Джером К. Джером ; пер. з англ. О. Негребецького. – К. : Знання, 2014. – 238 с.
5. Засєкін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу: навчальний посібник. – Луцьк : ВІЕМ, 2006. – 144 с.
6. Засєкіна Л. В. Психолінгвістична діагностика: навчальний посібник / Л. В. Засєкіна, С. В. Засєкін. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 188 с.
7. Зорівчак Р. П. Концепція вишколу перекладачів в Україні у двадцять першому столітті / Р. П. Зорівчак // Філологічні студії. – 2004. – № 4. – С. 467–477.
8. Bernachka A. The Importance of Translation Studies for Development Education / A. Bernachka // Policy and Practice: A Development Education Review. – 2012. – Vol. 14. – P. 113–118.
9. Jerome Jerome K. Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog). – Bristol: Arrowsmith, 1889. – 296 p.

Дячук Н. В. К проблемам исследования художественных текстов в психолінгвистике.

Аннотация

В статье представлены психолінгвистические методы, которые используются в исследовании художественного текста. К таким методам принадлежат контент-анализ и психографологический анализ. Проведен сравнительный анализ текста оригинала с его русским и украинским вариантами перевода. Представлены отличия между текстом оригинала и его переводами.

Ключевые слова: контент-анализ, психографологический анализ, художественный текст, переводчик, лексическая разновидность, логическая связность, коэффициент эмболии.

Dyachuk N. V. To the problems of literary texts research in psycholinguistics.

Summary

The object of the study is a literary text and its research methods. The background of the article is determined by the importance of the psycholinguistic research methods which are the means to explain the mental processes of both: an author and a translator and to make the translation adequate and successful.

The research generalizes and empirically verifies a psycholinguistic approach to the study of literary text translation. Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog) by Jerome K. Jerome and its Ukrainian and Russian versions were the principal sources of the analysis.

Attention is paid to content analysis and psychographological text analysis. The results of the experimental work are based on lexical diversity, logical coherence and embolism factor.

It was found that the translators tended to apply some translating techniques which were mostly predetermined by some cultural components. The empirical research results showed the differences between the original text and its

translated versions. The lexical diversity factor is higher in the original text than in the translations. By contrast, the logical coherence factor is higher in the translated versions than in the source-language text. The embolism coefficient is poorer in the original text than in the target-language texts.

Thus any serious divergence in translation leads to reader's false understanding of the feelings and emotions described by the author of the original text.

Key words: content analysis, psychographological analysis, a literary text, a translator, lexical diversity, logical coherence, embolism coefficient.

УДК 81'373. 2: 81'42

Жовнір М. М.,
аспірант кафедри журналістики
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
E-mail: marina.garaja@yandex.ua

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «УКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕЛІГЕНТ» У СВІТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено висвітленню етнокультурних особливостей концепту «український інтелігент» та аналізу мовних засобів втілення досліджуваного концепту у світському дискурсі. На основі студіювання лексикографічних джерел та дискурсу розширено спектр традиційних концептуальних ознак концепту «інтелігент» за рахунок проєкції на національно-ментальну площину.

Ключові слова: концепт, дискурс, світська бесіда, інтелігент, вербалізація.

Для української культури XIX ст. характерне активне вживання лексеми *інтелігент* на позначення учасника об'єднань людей за спільністю їх інтересів, способу буття та поведінки, задекларованих у вітчизняному світському середовищі. Для демонстрації зв'язку з українською культурою, спробуємо виділити та дослідити концепт «український інтелігент» в україноментальному контексті кінця XIX – початку XX ст. Подібних розвідок україністика не має, у цьому й полягає **актуальність** пропонованої роботи.

Мета статті – встановлення специфіки актуалізації концепту «український інтелігент» у мовопросторі української художньої літератури поміжів'я XIX–XX ст. Досягнення мети передбачає послідовне виконання таких **завдань**: розкрити змістові відмінності концептів «український інтелігент» – «інтелігент»; виявити етнокультурну специфіку концепту «український інтелігент» (як представника вітчизняного світського соціуму); проаналізувати мовні засоби репрезентації концепту «український інтелігент» у світському дискурсі.

Концепт «інтелігент» лексикографічними джерелами трактується, як «той, хто належить до інтелігенції» у значенні «людей розумової праці, які мають спеціальні знання з різних галузей науки, техніки й культури» [1, с. 36]. Атрибут *український* вказує на належність до конкретної (української) нації [1, с. 431]. Разом з цим, актуалізується унікальна комбінація ментальних ознак українського етносу, передовсім мова йде про гіперболізоване почуття патріотизму, індивідуалізм, емоційність, релігійність, сентименталізм, чутливість, ліризм, антеїзм (див праці І. Н. Бичка, П. І. Гнатенка, М. І. Костомарова, С. Б. Кримського, В. І. Крячко, М. В. Поповича, Д. І. Чижевського та ін.).

На основі аналізу словникових дефініцій, а також авторських інтерпретацій номінації *інтелігент* чітко окреслюються традиційні асоціативні моделі: *інтелігент* – *знання*, *інтелігент* – *культура*, *інтелігент* – *розумова праця*. Зважаючи на розширену національно-ментальними семантичними ознаками синкретичну основу поняттєвого компоненту концепту «український інтелігент», спектр асоціативних моделей поповнюється: *український інтелігент* – *патріотизм*, *український інтелігент* – *релігійність*. Саме ці концептуальні ознаки формували загальний простір світського інтелігентського дискурсу в Україні.